

Při studiu sociálních a kulturních rolí sportu je neobyčejně užitečné využít i hodnotových kategorií. Pomocí hodnot totiž lze ukázat všechny významné roviny či aspekty sportu, jeho individuální a společenské funkce, jakož i význam pro „všední“ a „sváteční“ oblasti lidské činnosti. Jednoduše řečeno, hodnotové kategorie napomáhají integrovat jednostranná hlediska jednotlivých společenskovědních disciplín zabývajících se sportem, neboť jej zasazují do širší perspektivy axiologicko-semiotického systému.

Analyzujeme-li sport jako komplex uznávaných hodnot, hledáme tím jeho hlubší zakotvení v axiologicko-semiotickém systému, charakteristickém pro danou etapu, společnost či sociální třídu nebo skupinu. Na tomto základě pak začleňujeme obsah sledovaného jevu do světa objektivizovaných modelů, vzorů a norem, tj. do světa kulturních jevů, které jsou na jedincích nezávislé a mají pro daný způsob života zásadní význam.

Naproti tomu posuzujeme-li typ přijímaných hodnot z hlediska sportu, ponecháváme stranou ty internalizované hodnoty, které jsou považovány za žádoucí či důležité z hlediska individuálního hodnotového žebříčku či životního způsobu. Způsob života je navíc charakterizován realizovanými hodnotami, které nejúplněji dokumentují jeho zvláštnosti a specifika a zároveň jeho stálost a „zakotvenost“ nejen v individuálních postojích, ale také v určitém chování.

V následujícím textu ukážeme, jak jsou jednotlivé hodnoty sportu uznávány, přijímány a realizovány v některých třídách, sociálních vrstvách a věkových skupinách v Polsku. Údaje vycházejí z výzkumu, který byl proveden v roce 1979 ve varšavské čtvrti Żoliborz (kde žijí dělníci i příslušníci inteligence), mezi dělníky elektrárny Kozienice a rolníky Řešovského vojvodství. Zahrnul dvě generace: mládež ve věku 17–19 let a jejich rodiče v celkovém počtu 1000 respondentů.

Uznávané hodnoty sportu

Sport je ve všech svých projevech běžně považován za jednu z nejdynamičtějších složek tělesné kultury. Proto jsme se zkoumané populace dotázali, zda je tato oblast v nejobecnějším smyslu slova předmětem jejího zájmu. Domnívali jsme se totiž, že zájem zároveň indikuje, zda je tělesná kultura považována za pozitivní a uznávanou hodnotu.

V souladu s vytčenou hypotézou se ukázalo, že tělesná kultura je hodnota uznávaná velkou částí společnosti (viz tab 1.). Pouze 13,5 % zkoumaných osob neuvedlo zájem o tuto oblast, přičemž šlo pouze o představitele generace rodičů. Z uvedených dat vyplývají dva závěry: 1. tělesná kultura (v nejrušnějších pojetí) se zdá být téměř všeobecně sdílenou hodnotou subkultury mládeže a zároveň 2. prvkem obecné kultury s poměrně širokým sociálním záběrem.

Takto obecně formulované teze jsme se snažili konkretizovat. Tělesnou kulturu jsme definovali jako souhrn účelových forem „cvičení“ těla vynaklá-

Tabulka 1. Celkový zájem o tělesnou kulturu (v %)

Zájem	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
ano	97,8	74,6	86,2
ne	2,0	25,0	13,5
neuvedeno	0,2	0,4	0,3
celkem	100	100	100

dáním sportovně gymnastické námahy. Chtěli jsme se tím vyhnout nepřesnostem vyplývajícím z případných rozdílů v pojetí zkoumané oblasti. Jak je zřejmé z údajů uvedených v tabulce 2, odpovědi na takto konstruovanou otázku jsou velmi podobné předchozím.

Za pozornost stojí skutečnost, že celých 90,8 % šetřených osob považuje pohybové aktivity současného člověka za účelné a uznává tím tělesnou kulturu v našem pojetí (tj. jakožto sportovně gymnastickou činnost) za skutečnou hodnotu. Více než polovina respondentů ji zahrnuje mezi aktivity nezbytné.

Tabulka 2. Nutnost sportovně gymnastických cvičení (v %)

Cvičení jsou	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
nezbytná	58,2	49,8	54,0
žádoucí	36,6	37,0	36,8
zbytečná	5,0	12,6	8,8
neuvedeno	0,2	0,6	0,4
celkem	100	100	100

K této otázce se ještě vrátíme. Zde je však třeba uvést, že empirický materiál poukazuje na rozdíly mezi oběma zkoumanými generacemi, a to opět ve prospěch mládeže. Uvedená data tak rovněž podporují výše formulovanou tezi, že tělesná kultura (včetně sportu) je ve způsobu života mládeže pevně zakotvena. Zároveň potvrzují, že představuje významnou hodnotu způsobu života střední generace.

Na základě uvedených výsledků je však obtížné jednoznačně ukázat, jaké místo zaujímá sledovaná oblast v hierarchii obecnějšího systému individuálních hodnot v současném Polsku. Můžeme jen zprostředkovaně usoudit, že jde především o tělesnou kulturu jakožto nástroj upevnění zdraví. Zdraví jako jednu z nejdůležitějších hodnot člověka uvedl totiž každý pátý dotázaný (18 %), zatímco hodnoty krásy, obratnosti a síly se dostaly mezi významnější životní hodnoty jen v malé míře (0,7—0,8 %), a to výhradně v podsouboru mládeže.

Potenciální pohybová aktivita (sportovně gymnastická) je podle názoru zkoumaných osob zakotvena v sociální struktuře a také v kulturních hodnotách, normách a zvyklostech. Podle tohoto názoru existují sociální pozice, profese či zaměstnání, která aktivitu v této oblasti života prakticky vylučují (viz tab. 3).

Tabulka 3. Bariéry sportovní činnosti dané sociálním statusem

Bariéry	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
existují	39,2	50,8	45,0
neexistují	52,4	44,4	48,4
nemá názor	7,0	4,6	5,8
neuvedeno	1,4	0,2	0,8
celkem	100	100	100

Počet respondentů, kteří uvádějí, že mezi aktivním sportem a sociálním postavením existuje negativní vztah, je překvapivě vysoký. Zvláště vysoký je ve střední generaci, kde toto tvrzení uvádí více než polovina osob. Podle našeho názoru jde o neobyčejně významné údaje. Naznačují totiž odpověď na otázku, která je pro sociologii sportu zásadní, otázku týkající se sociálních determinant a bariér aktivního postoje ke sportu. Domníváme se totiž, že podstatou bariéry zevšeobecnění masového sportu není biologický či ekonomický faktor, ale faktor sociálně kulturní, přesněji řečeno pojetí sociálních rolí „dospělé“ společnosti, mezi něž nebyla účelová pohybová aktivita doposud „zapsána“. Právě v této skutečnosti, jak jsme již o tom psali jinde (1), je třeba hledat hlavní překážku zevšeobecnění sportu jakožto hodnoty realizované.

Tuto tezi lze podpořit i naším empirickým materiálem. Na otázku, zda je vhodné, aby člověk ve věku 60—70 let sportoval, odpovědělo pouze 7,1 % respondentů záporně (přičemž mládež tvoří pouze jednu třetinu těchto respondentů). Nejvýznamnějším faktorem určujícím bariéry pohybové aktivity lidí tedy není věk.

Vysokou míru akceptace zjišťujeme rovněž u sportovního diváctví. Společenské vědomí je v tomto směru orientováno výrazně pozitivně (viz tab. 4). Téměř tři čtvrtiny respondentů divácký sport — hovoříme-li obecně — akceptují, přestože byl ještě donedávna z tohoto hlediska (jakožto prvek masové kultury) předmětem vášnivých sporů a kritiky. Určité stopy těchto sporů

Tabulka 4. Hodnocení sportovního diváctví

Hodnocení	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
pozitivní	66,8	77,4	72,1
ambivalentní	7,6	11,8	9,7
negativní	1,8	1,0	1,4
nemá názor	22,8	9,0	15,9
neuvedeno	1,0	0,8	0,9
celkem	100	100	100

(1) Krawczyk, Z.: *Physical Culture and the Way of Life*. In: *Körperkultur und Sport in der Lebensweise sozialer Gruppen*. Band II. Leipzig, Deutsche Hochschule für Körperkultur 1981.

lze pozorovat ještě dnes. Svědčí o tom poměrně malý počet respondentů, kteří nemají na sledovaný jev vytvořený názor nebo uvádějí ambivalentní postoje, tj. domnívají se, že výkonný sport má společensky pozitivní i negativní specifika. Typické je, že mezi tyto respondenty patří především mládež (téměř jedna třetina mladých respondentů), což svědčí o tom, že uvedená forma tělesné kultury je diskutována a hodnocena zvláště mladou generací.

Přijímané hodnoty sportu

Sledované uznávané hodnoty sportu se netýkaly — jak jsme již uvedli — pouze individuálních preferencí a úsilí zkoumaných osob, ale vztahovaly se také k jejich axiologicko-semiotickému systému, tj. k objektivizovanému systému hodnot, „závaznému“ ve společenských třídách a vrstvách, k nimž patří. Věci se jeví poněkud jinak, uvažujeme-li hodnoty, které prožíváme a přijímáme jako důležité pro nás samé a které tedy představují to co chceme, předmět internalizace.

Tohoto pojetí jsme se již dotkli, když jsme upozorňovali na skutečnost, že více než polovina zkoumaného souboru pokládá pohybová cvičení za nezbytná pro současného člověka, tj. pro jeho somatické potřeby. Sport ovšem může poskytovat i hedonistický požitek. Jak zkoumaná mládež, tak její rodiče uvádějí až v 76,6 % případů, že k jejich postoji vůči tělesné výchově ve škole se vázal pocit sympatie a uspokojení. Je přitom typické, že intenzita těchto postojů byla v obou generacích stejná. Stejně tak obě generace považují za největší smysl tělesné výchovy především nabývání pohybových dovedností, relaxaci a odpočinek.

Aby se uznávaná hodnota stala hodnotou přijímanou, musí dojít k psychické aktivizaci subjektu, s níž souvisí jeho ztotožnění se s tím, co si přeje. Tato situace ovšem není identická se skutečným chováním (realizací hodnoty), značně se však k němu přibližuje. V každém případě je nezbytná k tomu, aby k takovému chování došlo. Jde tedy o aktivní postoj, který je zakotven v systému psychologickém, a nikoliv v oblasti behaviorálně se objektivizujících činností.

Takto pojaté aktivní postoje k tělesné kultuře (včetně sportu) jsou ve zkoumané populaci rozloženy v poměru patrném z tab. 5. Aktivní, svým způsobem osobní vztah k tělesné kultuře projevila, jak je patrné z uvedených údajů, téměř jedna třetina dotázaných. Tento údaj je však třeba považovat pouze za aproximativní, protože sama kategorie „aktivity“ nebyla přesně vymezena. Pozornost zasluhuje spíše skutečnost, že „pocit aktivity“ se ve zkoumaných generacích téměř vůbec neliší.

Naznačuje to, že pohybová aktivizace je v obou generacích vnímána jako

Tabulka 5. Vztah k tělesné kultuře

Vztah	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
aktivní	33,4	31,6	32,5
pasivní	66,2	68,4	67,3
neuvedeno	0,4	0	0,2
celkem	100	100	100

Tabuľka 6. Účast v mimoškolských pohybových aktivitách

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
neúčastní se	39,2	53,0	46,1
sport	33,2	30,0	31,6
rytmika	13,6	3,4	8,5
gymnastika	6,6	9,0	7,8
pohybové hry	0,6	1,0	0,8
mimosportovní formy	0,2	2,0	1,1
jiné	6,4	1,6	4,0
neuvedeno	0,2	0,0	0,1
celkem	100	100	100

individuálně důležitá, žádoucí hodnota, o níž je vhodné usilovat. Hlavní rozdíly mezi oběma generacemi se projevují v rámci hodnot realizovaných. Ty však nevyplývají, jak se domníváme, z odlišných postojů, nýbrž jsou podmíněny sociálními institucemi, především pak diferenciací sociálních rolí mládeže a rodičů.

Realizované hodnoty sportu

K prvním a nejfrekventovanějším kontaktům člověka se sportem dochází v dětství a raném mládí. Dochází k nim především, ne však výlučně, v rámci povinné školní tělesné výchovy. Jak ukazují empirické údaje, v tomto období se kromě toho — zejména v nejmladší generaci — velmi často vyskytují i různé formy pohybových zájmových činností (viz tab. 6).

Pozornost zasluhuje fakt, že necelá polovina dotázaných se neúčastnila žádných mimoškolských forem pohybové aktivity (což ovšem neznamená, že se tito lidé neúčastnili žádných spontánních, neorganizovaných forem, realizovaných nejčastěji ve skupinách vrstevníků). Uvedený podíl je však podstatně větší v generaci mládeže než v generaci rodičů, což svědčí o pozitivním trendu v této oblasti. Nadto takové cvičení zpravidla nabývá sportovních forem, což jednoznačně svědčí o tom, že tato oblast tělesné kultury je dominantní a její úloha stále roste. Uvedeme-li dále, že stejná tendence se projevuje

Tabuľka 7. Účast na sportu

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
neúčastní se	6,8	61,4	34,1
ano, aktivně	42,2	6,8	24,5
ano, pasivně	10,8	11,8	11,3
občas, aktivně	31,0	10,2	20,6
občas, pasivně	8,4	9,4	8,9
neuvedeno	0,8	0,4	0,6
celkem	100	100	100

Tabulka 8. Divácká účast na sportovních utkáních

Účast	Mládež N = 500	Rodiče N = 500	Celkem N = 1000
televizní přenos	68,2	65,0	66,6
stadión, hala	12,0	11,0	11,5
nesleduje	18,6	24,0	21,3
neuvedeno	1,2	0	0,6
celkem	100	100	100

v povinné školní tělesné výchově, dostáváme tak celkovou představu o rozsahu, nikoli však o frekvenci, účasti školní mládeže ve sportu.

Zcela jiné rozložení získáváme, ptáme-li se na aktuální zapojení zkoumaného souboru ve sportu (viz tab. 7). Podle očekávání je aktivní sport doménou především mládeže (systematicky trénují více než dvě pětiny dotázaných). Mezi dospělými má tato činnost jen zanedbatelný podíl (6,8 % dotázaných). Naproti tomu sportovní činnost jiného charakteru (především společensky organizované aktivity) se rozvíjí o něco častěji v generaci rodičů (pravidelný nebo občasný kontakt se sportem jakožto s institucí pohybového zdokonalování uvedl každý pátý dotázaný). Toto zjištění dokazuje, že zkoumaný jev je v každodenním životě zkoumané populace poměrně značně rozšířen, což z hlediska mimovýkonnostních funkcí sportu zasluhuje zdůraznění a pozornost.

Realizované hodnoty sportu se však neprojevují především ve výše uvedených formách, ale — podle očekávání — spíše ve formě sledování sportovních utkání v televizním přenosu nebo přímo na stadiónu, hřišti či ve sportovní hale. Ve výzkumech, o něž se zde opíráme, jsme zkoumali rozsah sportovního diváctví pěti disciplín: kopané, košíkové, hokeje, lehké atletiky a boxu. Vycházelí jsme z předpokladu, že tyto sporty patří v Polsku k nejpobulárnějším. Údaje jsou uvedeny v tab. 8.

Podle očekávání rozhodně dominuje sledování televizních přenosů sportovních utkání. V televizi sledují sportovní přenosy přesně dvě třetiny dotázaných, přičemž rozdíly mezi generacemi jsou nevýznamné. Počet diváků uvádějících přímý kontakt s výkonnostním sportem (na stadiónu, ve sportovní hale) je několiknásobně nižší, častější ve skupině mládeže. Celkově se účastní sportovního diváctví téměř čtyři pětiny zkoumaného souboru, což jednoznačně svědčí o tom, že sport ve svých diváckých variantách patří k nejrozšířenějším formám kultury a kromě toho plně podléhá specifickým zákonům rozvoje a fungování masové kultury.

Popularita výše uvedených sportovních disciplín není stejná. První místo zaujímá kopaná (pouze 6,5 % dotázaných nesleduje utkání v televizi nebo přímo na stadiónu). Na dalších místech jsou: lehká atletika (16,2 % absentujících), hokej (22,0 % absentujících), box (24,4 % absentujících) a košíková (37,7 % absentujících). Kopaná v Polsku tedy, jak se znovu ukázalo, je výrazně preferována před ostatními sporty a láme všechny rekordy popularity.

1. Pohybová aktivita, především v podobě sportu, patří k hodnotám, které jsou uznávány střední generací téměř všeobecně a mládeží zcela. Sport tak natrvalo pronikl do běžného vědomí jako společensky hodnocený a uznávaný jev.
2. Nejrozšířenější je sportovní diváctví. Sport se k divákům dostává především prostřednictvím televizních přenosů, ve značné míře však i bezprostředním sledováním utkání. Výkonnostní a zejména vrcholový sport je tak jedním z nejrozšířenějších prvků masové kultury. Největšímu zájmu se v Polsku těší kopaná.
3. V přijímání sportu jako internalizované hodnoty nebyly mezi generacemi shledány rozdíly. To znamená, že hlubší zájem o sport je vlastní jak střední generaci, tak mládeži.
4. Podstatné rozdíly se naopak ukazují v oblasti aktivního sportu, který je výhradní doménou mládeže. Generace lidí ve věku 40—50 let trvale a pravidelně sportuje jen v minimální míře. Tyto hluboké rozdíly vyplývají především z odlišného životního způsobu a různých společenských rolí obou generací.
5. Postoj ke školní tělesné výchově a sportu je u obou generací obdobný, tj. vysoce pozitivní. U mladší generace je aktivní účast na různých mimoškolních formách pohybové aktivity častější, než tomu bylo u generace jejich rodičů, což příznivě svědčí o tom, že dnešní škola je institucí zajišťující šíření sportu.
6. Podle názoru zkoumaných osob není věk překážkou aktivního sportu. Ve vědomí respondentů je tudíž sport oblastí, která je užitečná v každé životní fázi. Určité bariéry sportovní činnosti jsou spatřovány v oblasti společenských vztahů, rolí a zvyklostí.
7. Za nejvýznamnější funkci masového sportu je považováno zdraví. Jiná hlediska, např. možnost seznámení nebo zábava, jsou méně významná. Pojem sport tedy dotázaní spojují především s rekreací, odpočinkem a dobrou fyzickou kondicí.